

FLOTTAFELKELÉS BOCCHE DI CATTAROBAN

(1918)

Hetés Tibor — Dezsényi Miklós

I.

Előzmények

Az 1918. év az első világháború utolsó reménytelen esztendeje. A legfelső hadvezetés ezt már világosan látja, az egyszerű katonák csak érzik. A háború kezdete óta napirenden levő szökések, katonalázadások egyre nagyobb méreteket öltenek, terjed az antimilitarista mozgalom, lényegében elkezdődik az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének felbomlása. A hadsereg a békekövetelések egyik legerősebb támaszává válik, Lenin békefelhívását nemcsak a szikratávíró röpti a világűrbe, hanem az orosz fogságból, vagy akár az orosz frontról hazatértek is magukkal hozzák. Az újra munderba kényszerített emberek pedig viszik tovább a magukba szívott új eszméket, hirdetik a mindenki számára oly kedves szót, a békét.

A hadvezetés keresi az utat, hogy a „megfertőzött” emberek ne kerüljenek újra a hadseregbe. Különböző táborokba zárják őket, de az óriási emberhiány miatt mégis ráfanyalodnak felhasználásukra. A katonák egyre gyakrabban adnak hangot meggyőződésüknek, keresik a háborúból kivetető utat. Ez vezet azután a cattaroi matrózfelkeléshez.

A béke utáni vágyakozással párhuzamosan haladt egy hatalmas mozgalom. Kibontakozása végeredményben a nemzetiségi államok megalakulásához vezetett, útjában azonban minden alkalmat megragadott, hogy erősítse az emberekben a nemzeti öntudatot. Kétségtelen, hogy a cattaroi felkelés egyik mozgatórugója ez a polgári, nemzeti mozgalom volt. Elképzelhető e mozgalom ereje, ha arra gondolunk, hogy a Monarchia hadseregébe kényszerített szláv nemzetiségű katonák saját testvéreik ellen voltak kénytelenek harcolni a német imperializmus céljaiért. A polgári nacionalizmus minden árnyalata 1918-ban már programjába vette a Monarchiától való elszakadás követelését. Nyilvánvaló, hogy a katonák, akik

azt érezték, hogy elnyomatásuknak és kiszolgáltatottságuknak a Monarchia létezése az oka, akik világosan a nemzeti önállóság jelszavával léptek fel — minden eszközt megragadtak, hogy ennek hangot adjanak, céljukat mielőbb elérjék.

Ebben a helyzetben, amikor a flotta minden nemzetiségű haditengerésze egyformán a békét óhajtotta, amikor minden erejével azért küzdött, hogy testvérei ellen ne vigyék harcba, kipattant a főparancsnokság terve és a matrózok tudomására jutott az ausztriai januári sztrájk célja.

„Nem egészen világos — írja Eva Priester —, hogy az admirális és a főparancsnokság komolyan gondolt-e arra, hogy egy Velence elleni rajtaütéssel „villámgyorsan” megváltoztassa a hadihelyzetet. Hogy léteztek ilyen tervek, azt a cs. és kir. tengerészet hivatalos történései, pl. von Sokol, bizonyítják — de bizonyítja az a tény is, hogy a cattarói főparancsnokság 1918 januárjában tudatosan terjesztette a matrózok között a „Velence” jelszót. A katonai akció bejelentésével nyilvánvalóan „a matrózoknak a tétlenséggel aláásott erkölcsseit” alkarták megjavítani, ahogy a cattarói flottaparancsnokság tagjai mondták. De ezzel is pontosan az ellenkezőjét érték el. A matrózok ellenállása erősödött, amikor megtudták, hogy újra egy rengeteg áldozatot követelő csatába akarják őket kergetni — és még nagyobb lett a flottában levő olaszok ellenállása, akiket arra akartak kényszeríteni, hogy olaszországi testvéreik ellen harcoljanak.”¹

Ismeretes, hogy Ausztriában, elsősorban Bécsben, januárban nagyarányú sztrájk robbant ki, amely kifejezetten a mielőbbi békekötésért folyt. Híre eljutott Pólába és nyomában erőteljes sztrájkmozgalom indult meg.

Az általános politikai előzmények és a munkásosztály forradalmi mozgalma itt fonódik össze a tengerészek forradalmi mozgalmával.

Az ausztriai sztrájkhullám már elcsendesedett, amikor a pólai arzenál munkásai beszüntették a munkát. Annak ellenére, hogy a pólai sztrájk később — január 22-én — kezdődött, mégis szerves része volt az anyaországi mozgalomnak. Maguk a munkások is annak tekintették. Követéréseik részint szociális, részint politikai jellegűek voltak. Politikai követeléseik azért érdekesek különösképpen, mert a pólai matrózok, majd a cattarói felkelők szinte egyformán fogalmazták meg. Kívánták az azonnali békekötést és a nemzetek önrendelkezési jogát. Harmadik pontjuk azonban, amely felhívás volt Ausztria—Magyarország munkásaihoz és katonáihoz, célul tűzte, hogy kövessék az orosz forradalom példáját, „cselekedjenek úgy, ahogy az oroszok cselekedtek”.²

A Pólában hongonyzó hadihajók matrózai azonnal magukévá tették az arzenál munkások mozgalmát. Memorandumukban szolidaritást vállaltak.

¹ *Eva Priester: A cattarói tengerészek.* (Weg und Ziel. 1955. 3. sz.) Magyarul közli: A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője. 1955. I. évf. 2. sz. — Priester munkájából a következőkben is idézünk néhány részletet, melyek tudományos értéke kétségtelen. Eva Priester könyvének több megállapításával azonban nem értünk egyet.

² *Eva Priester* i. m.

Saját követeléseiket is előterjesztették, sőt, hogy szociális követeléseiknek nyomatékot adjanak, megtagadták az évek hosszú során megutált étel, a „dörrgemüse” felvételét.

A hajókon megindult a beszélgetés, a matrózok a fedélzeten a Mar-seillaist énekelték és amikor az arzenáli munkások felvonultak a tengerparton, a béke mellett tüntetve, a matrózok is békétüntetést rendeztek.

A sztrájk és a matrózok zémdülése nehéz helyzetbe hozta a parancsnokságot. Erőszakot nem tudtak alkalmazni — legalábbis az elején nem —, ezért tárgyalásokba bocsátkoztak, közben előkészítették a helyzetet egy „békés leszámolásra”.

Ezzel kapcsolatban említésre méltó dr. Schacherl, szociáldemokrata képviselő interpellációja, amely néhány hónappal a cattaroi felkelés le-
verése után hangzott el.

Schacherl interpellációjában, egyáltalán nem tagadva a pólai megmozdulás megszüntetésének kétes dicsőségét, úgy állítja be az eseményeket, hogy ott helyesen jártak el, mert mint mondta: „Beszéltek az emberekkel, megmondták nekik, hogy követeléseiket elküldik Bécsbe, s azután nem beszéltek róluk tovább...”³ Végeredményben tehát nem azt teszi szóvá, hogy leverték és leszerelték mindkét megmozdulást, hanem azt, hogy a cs. és kir. hadvezetés módszerbeli hibákat követett el, mert Cattaro után túl véres megtorlást alkalmazott. Jellemző okfejtés, jellemző álláspont.

A fellobbant tüzet elfojtották, de január 26-án Cattaroban újra lángrobbant a szikra: kitört a cattaroi arzenál munkásainak sztrájkja.

Valószínű, hogy a munkások már akkor megfogalmazták azt a memorandumot, amelyet később a matrózok követeléseivel együtt nyújtottak át Hansa ellentengernagynak. Követeléseik túlnyomórészt szociális jellegűek, de a memorandum első pontja itt is az általános béke követelése. A memorandum kilenc pontja egyébként így hangzik:

„1. Általános béke. 2. A minisztérium által már megígért katonásítás megszüntetését. 3. Béremelést. 4. Több szabadságot. 5. Jobb élelmezést és a parton érvényes élelmezési váltságot. 6. Szabadságpenzt és járulékot. 7. Emberhez méltó étkezési helyet. 8. Menekült családok visszatérhetését. 9. Büntetlenséget ebben a tüntetésben részt vettek számára.

A polgári munkástanács.”

A polgári, hajógyári és arzenálmunkások követeléseinek 9. pontja a megmozdulást „tüntetésnek” minősíti, nyilván azért, mert a megmozdulás elsősorban a békekövetelés miatt robbant ki. A mozgalomnak „tüntetés”-ként való megjelölése egyben preventív elővigyázatként is szolgált, mert

³ *Eva Priester* előbbieken említett munkáját kivéve valamennyi alább idézett forrásanyag a Hadtörténelmi Intézet Levéltárában hiteles másolatban megtalálható. Eppen ezért a továbbiakban elhagyjuk a Hadtörténelmi Intézetre való hivatkozást. — Schacherl interpellációja. Protocoll der Haus der Abgeordneten. 91. Sitzung der XXII. Session am 11. Oktober. 1918.

a „zendülés” vagy „lázasadás” a haditörvények szerint statárium alá eső cselekmény volt. A szociális követelések előtérbe állítása és részletezése arra mutat, hogy a polgári munkások helyzete még rosszabb volt, mint a flotta matrózaié. A szörnyű állapotokat Hansa admirális maga is elismerte: „Végül szükségesnek tartom jelenteni, hogy véleményem szerint az egész mozgalomnak oka az volt (értsd: a mozgalom kirobbantója, T. i. Hansa másutt kifejti véleményét a felkelés okairól és ott a politikai okokról, szocialista és polgári nemzeti mozgalomról tesz említést, H. T. — D. M.), hogy az S. M. S. ‚Gäa’ hajón az oda behajózott polgári és katonai munkások élelmezése kétségtelenül elégtelen volt. A személyzet, amint ezt már a ‚Gäa’ parancsnokság jelentette, a rossz élelmezésen kívül kevés fizetést is kapott, amelyből a hátorszámban élő hozzátartozók ellátásáról nem tudtak gondoskodni... nehéz és piszkos munkájuk mellett nem volt meg a lehetőségük a tisztálkodásra és a ruhaváltásra sem, mert hiányzott ehhez a szükséges szappan és ruhaanyag.”⁴

A polgári munkások tüntetése és sztrájkja közvetlen bevezetője volt a cattaroi matrózfelkelésnek.

Ugyanezen napokból származnak az első hírek Matrózbizottság alakulásáról, melynek tagjai voltak: a cseh származású Rasch, Sztonavszky és Kreibich, az osztrák Sagner, a lengyel Grabowieccky. A Matrózbizottságnak valószínűleg több tagja is volt — nevüket azonban nem ismerjük.

A megalakult Matrózbizottság első ténykedéseként szolidárisnak jelentette ki magát a munkások tüntetésével és sztrájkjával. Az ülésen, amelyen a határozat született, Sztonavszky szólalt fel és ő jelentette ki, hogy a flottának „szolidárisnak kell lennie a polgári munkásokkal!”⁵

A Matrózbizottság január 31-én tartotta utolsó megbeszélését a kumbori tengerész repülőállomás egyik hangárjában. Ezen a megbeszélésen a terv végleges formát öltött és itt határozták el a felkelés kezdetének időpontját.

Említésre méltó még két apró mozzanat, mert igen jellemző az akkori pattanásig feszült helyzetre. „...egy nappal a zendülés kitörése előtt, január 31-én, a Teodo-i hajógyárban elhelyezett csendőrőrs értesülése szerint aznap este egy, Gjenovicból Kumborba haladó matrózcsoport, ‚Eljen Oroszország, éljen a forradalom, le a háborúval, éljen a béke’ kiáltások között többször a levegőbe lőtt, ‚Cyclop’ hajón pedig a teodói hajógyár munkásainak csoportjához odalépő első tisztnek azt felelték: Békét akarunk, több szabadságot és Dr. Adler elbocsátását a börtönből.”⁶

A 31-i éjszaka különösebb izgalmak és események nélkül telt el.

⁴ Bericht über die Meuterei der Kreuzer Flotilla Division und der Einheiten der lokalen Verteidigung im Kriegshafen Cattaro am 1. 2. und 3. Februar. 1918.

⁵ Eva Priester, i. m.

⁶ Seléndy Andor: A cattaroi matrózrendülés 1918. február 1-én és háttere c. kéziratban lévő tanulmányából. A tanulmány az ellenforradalmi Horthy korszak szemléletét tükrözi; tekintélyes forrásanyagot dogozott fel, így az eseményekre vonatkozó adatai általában helytállóak.

II.

A felkelés első napja: vörös lobogó a „Sankt Georg” zászlóshajón

Az Osztrák-Magyar Monarchia második főhadikikötője Cattaro volt. Bocche di Cattaro, a cattaroi öböl, természeti adottságai folytán alkalmas volt arra, hogy a hadiflotta jelentős része itt állomásozzék. Védelmét a part mentén húzódó hatalmas erődök biztosították. A hármastagozású öböl külső részén, az öböl bejáratával szemben terült el Castelnuovo, a Hadikikötő Parancsnokság székhelye. A külső bejáratot az öböl partján fekvő Punte d'Ostro erődítmény és a bejárat közepén levő Mamula szigeterődítmény védte. Beljebb egy aknamező és a „Kronprinz Rudolf” — régi csatahajó, 4 db 30,5-es toronyágyúkkal — biztosította a védelmet.

Az öböl középső része, partmentén a kumbori repülőállomással és a gjenovici kikötővel, a felkelés központjai. Gjenovic előtt horgonyzott a hadihajók zöme és a „Sankt Georg” cirkáló, zászlóshajó is. A parthoz kötte a „Gäa”, az öbölben a „Helgoland”, a „Kaiser Karl VI.” és a többiek.

Ugyancsak az öböl középső részén horgonyoztak a torpedónaszád flottillák, segédhajók, az osztrák-magyar és főleg a német tengeralattjárók.

A legbelső öbölben nem voltak hadihajók.

Az öböl biztonsági berendezése jó volt, ami nemcsak azt jelentette, hogy ellenséges hajók támadása esetén nyújtott védelmet, hanem azt is, hogy az öblöt *elhagyni* is nehéz volt. Mindez lényeges szempont az erőviszonyok és a vereség körülményeinek vizsgálatánál.

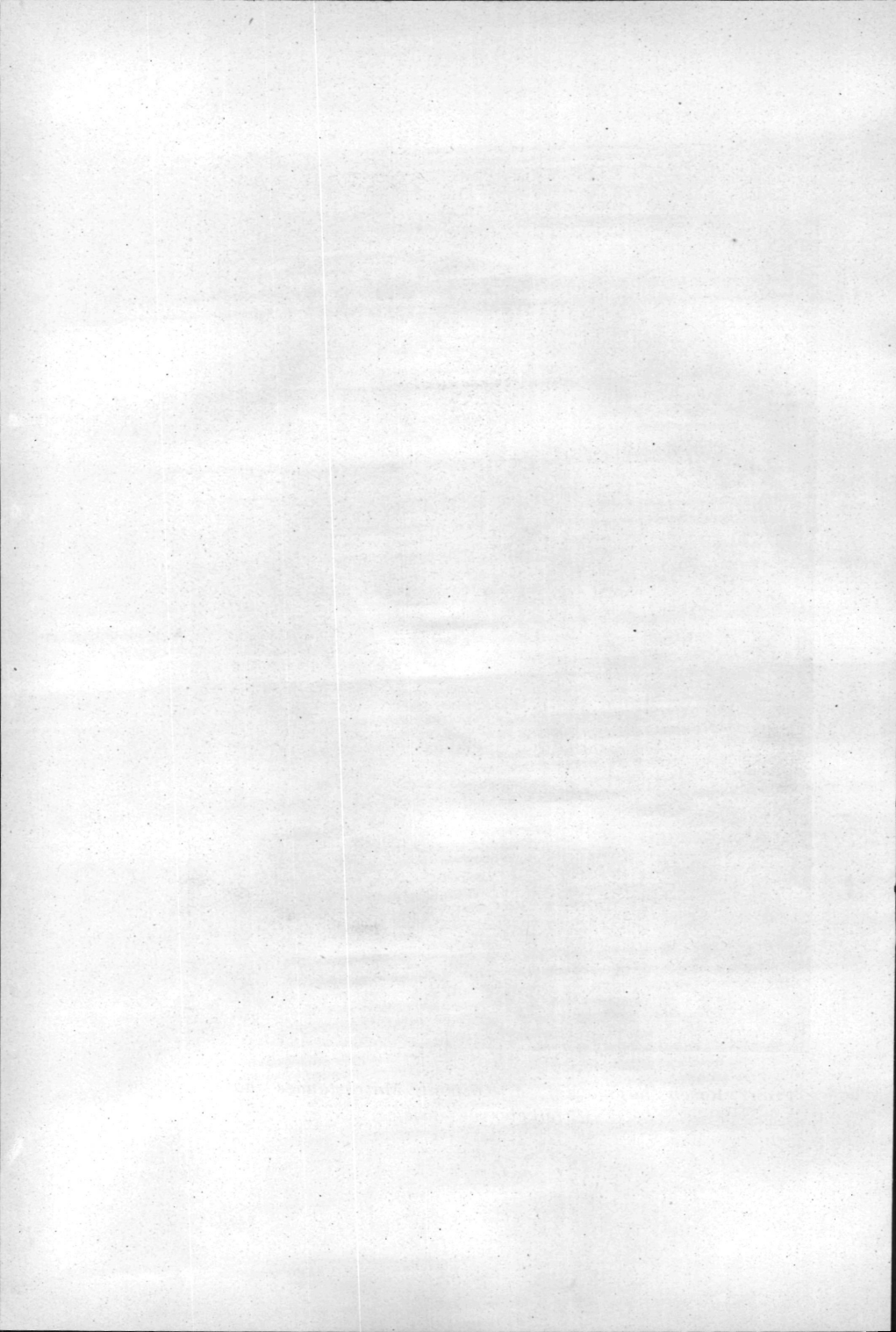
Február 1-én délelőtt Hansa ellentengernagynak, a hajóraj parancsnokának jelentették, hogy „a „Sankt Georg”, a „Gäa” és a „Helgoland” hajókon tüntetés készül. A hírt a cirkáló hajóraj parancsnokának késelem nélkül jelentették, kiegészítve, hogy a jelzett tüntetés oka nem ismeretes és hogy ezt egyes hajók már visszautasították. A „Gäa” parancsnoka délelőtt azzal a jelentéssel érkezett a fedélzetre, hogy a hajó első tisztjének a reggeli órákban egy embercsoport útját állta és megbeszélést kezdtek vele. Amikor ennek során a mozgolódás oka felől érdeklődött, nyugodt hangon teljesen bizonytalan választ kapott. A délelőtti folyamán a „Sankt Georg”-on harcriadó gyakorlatokat tartottak, utána pedig a hajóparancsnok felolvastatta a hadicikkelyeket. A déli órákig teljes nyugalom és fegyelem uralkodott és sehol sem mutatkoztak az előjelei a készülő robbanásnak.”⁷

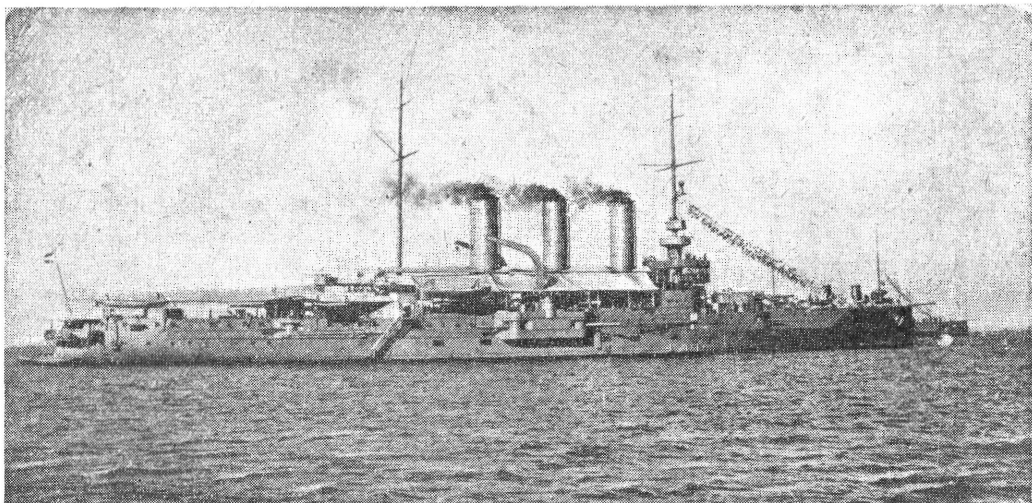
A hajóraj parancsnokság lényegében tehát semmit sem tudott, legfeljebb az elejtett megjegyzésekből és a feszült hangulatból sejtette a várható eseményeket. Ezért ellenintézkedéseket sem tehettek. Mindössze a hadicikkelyek ismertetésével (kit, mikor és miért lehet akasztani!)

⁷ Hansa ellentengernagynak a 4. jegyzetben idézett jelentése.

*Franz Rasch hajómester, a Központi Matróztanács tagja,
a felkelés vezetője.*

„Sankt Georg” cirkáló zászlóshajó, a felkelés központja.

igyekeztek félelmet kelteni. Nyilvánvaló, hogy szervezett fellépés előtt, ez csak olaj volt a tűzre.

A vészes nyugalmat és csendet azután pontosan 12 óraker megtörte a „Sankt Georg” hajó ágyúlovése. A tisztikar ebédelt, a hajózenekar, amely délben a himnuszot szokta játszani, most a hajó tatján állt fel és a Marseillaist játszotta. Matrózok „Friede”, „pace”, „mir”, „békét” kiáltásokkal ellepték a fedélzetet. Az őrszolgálatot teljesítő tisztet visszaszorították a fedélzetközbe — de ugyanez a sors várt az étteremből kitűző tisztekre is.

A felkelés egyik szemtanúja a következő szavakkal meséli el az első, izgalommal teli perceket:

„Még fel sem ocsúdhattam, amikor a hajó 700 főnyi legénysége szünni nem akaró, egetverő „hurrá, hurrá” kiáltások közepette felhúzta a nagyárbocra a felkelés szimbólumát, a vörös lobogót... A „Sankt Georg” fedélzetén nagy sürgés-forgás, lótás-futás vette kezdetét. A páncélos cir-káló gőzszirénáját megszólaltatták. Borzalmasan bömbölt, amit felfokozott a visszhang, amelyet az 1700 méter magas Radoszták hegy oldala vert vissza. Ugyanakkor színes jelző patronokat, rakéták tucatjait lövöldözték fel a hajó parancsnoki hidjáról. Megfigyelhettem, hogy a fedélzeti őrség matrózai a hajófedélzeten tartózkodó és kapkodva futkosó tiszteket egymás után lezavarták a fedélzetközbe. A gőzsziréna bömbölése, később nem volt szakadozott. Észrevettem, hogy a sziréna sodronykötését hiába rángatja egy matróz, mert az elékelődött. Ahogy figyeltem a szirénával bajlódó matrózt, láttam, hogy a hajó még szabadon levő első tisztje, Zipperer nevű korvettkapitány a bajlódó matrózhoz lépett és gesztikulálva mutogatott fel a hajókémény felé. Egy pillanat műve volt és már láttam, hogy a *kérdőre vont*⁸ matróz pisztolyt rántva lelőtte Zipperer korvettkapitányt...”⁹

A hurrázáson és lobogófelvonáson kívül a matrózok egyéb feladatot is azonnal végrehajtottak. Miután a lőszerraktárak kulcsait nem tudták megszerezni, feltörték azokat és a legénységet felfegyverezték. Ezzel egyidőben — bár nem következetesen — megtörtént a tisztek lefegyverzése is.

A „Sankt Georg” és a „Gäa” hajón lejátszódó események természetesen azonnal éreztették hatásukat a többi hajón is. „A „Gäa”, „Sankt Georg”, „Kaiser Franz Josef” felvonta főárbocára a vörös lobogót és a példát fokozatosan követte a többi egység, úgyhogy február 1-én délben már az összes hajón vörös lobogó lengett. Hasonlóan az összes torpedónaszád is felhúzta a vörös vagy fehér lobogót. A hajók farán a főlobogó minden egységen változatlanul megmaradt” — írta már idézett jelentésében Hansa admirális.

⁸ Hansa ellentengernagy jelentése szintén beszámol Zipperer elsőtiszt esetről. Meg kell azonban jegyezni, hogy Zipperer a matrózt *kérdőre vonta* a szirénabugás miatt. A szirénabugás viszont jeladás volt a hajók számára, így Zipperer a matrózt feladatának ellátásában akadályozta. A matróz ezért lőtt a tisztre; a lövés azonban nem volt halálos.

⁹ Kummer József visszaemlékezése.

Más adatok alapján az ellenforradalom hadtörténete így ír a „Gää” hajó matróztanácsáról: „Ez a matróztanács az élelmiszerraktárak elé kettős őrt állított, a fosztogatást szigorúan megtiltotta, a szolgálat ment itt is a szokott rendjén, csupán a tiszteknek tiltották meg a fegyverviselést, hivatkozva a „Georg”-ra, azonban kezeskedtek a biztonságu-kért.”¹⁰

A matrózok valóban újjászervezték a hajószolgálatot, amely kifogástalanul működött. Maguk közül választottak új feletteseket, akiknek minden utasítását maradéktalanul végrehajtották. Annak ellenére, hogy a szó szoros értelmében éheztek, tiszteletben tartották a matróztanács utasítását, hogy az élelmiszerraktárakat nem szabad feltörni. Egyetlen gramm hússal vagy kenyérrrel nem vettek fel többet, mint ami megillette őket. A tisztek ugyanazt az adagot kapták.

Fegyelmet és rendet tartottak azokban a helységekben, ahová ellenőrzésük elért. Bezárták a kocsákat, a kóborló matrózokat a hajókra szállították. Még az illetményként járó boradagot sem szolgáltatták ki, nehogy egyesek kihágásokat követhessenek el.

A felkelés első napján egyéb tekintetben is határozottságot mutatott a Központi Matróztanács. Voltak egyes távolabb horgonyzó hajók, amelyek a matrózok nem tudták a vezetést magukhoz ragadni. Ilyen volt a „Csepel”. A hajó parancsnoka az előző napon kapott parancs értelmében elhatározta, hogy elhagyja az öblöt és elindul Durazzóba. A kifutáshoz természetesen azért ragaszkodott, hogy a felkelő hajóktól megszabadulva teljesen leszerelje a matrózok forradalmi hangulatát. Délután 4 óra helyett már 1/4 h-kor kiadta az indulási parancsot. Alig ért azonban a „Sankt Georg” és a „Gää” magasságában, amikor a „Gää” gyorstüzelő ágyújából lövéseket adott le, amelyek a „Csepel” orra előtt vágódtak a vízbe. A hajó megtorpant, mire a „Sankt Georg” hajóról megkapta az utasítást, hogy térjen vissza kiindulási helyére. A „Csepel” parancsnoka végrehajtotta a parancsot.

Kétségtelen, ez az eset arról tanúskodott, hogy a matróztanács határozott és erejének birtokában cselekvőképes.

Érdekes, hogy nem sokkal a fenti események után érkezett Hansa ellentengernagy kezeihez a Flottaparancsnokság bizalmas parancsa. A három mondatból álló parancs minden sora önmagáért beszél: „Legénységgel közölni, hogy uralkodónk is minden erejével a békén dolgozik. Legújabb hírek szerint Tarentóban nagyobb számú hajóegység áll készen, hogy partjaink ellen támadjon. Flottaparancsnok nvomatékosan felszólítja a legénységet kötelességéhez való visszatérésre. Flottaparancsnokság.”¹¹

A felső vezetés tehát minden húron játszani kezdett: az uralkodó is békét akar, mint ti; ne lázadjatok, mert az ellenség hajói fenyegetnek. Végül a burkolt fenyegetés: ne ellenkezzetek, hanem teljesítétek a parancsnokság parancsát.

¹⁰ Seléndy, i. m.

¹¹ A Flottaparancsnokság jelentését magyarul közli Seléndy i. m.

De volt az ellenséges támadás veszélyére való hivatkozásnak egy egészen félrevezető és hazug háttere is. A lelkek mélyén lappangó és a hosszú évek során beléjük *nevelt* nacionalizmus és a támadónak jelzett ellenséggel szembeni esküvel fogadott kötelelességteljesítés eszméjét igyekeztek a mozgalomhoz csatlakozott matrózokban felkelteni és ezzel elterelni és levezetni a forradalmi hangulatot.

Mindezekkel egyidőben a Központi Matróztanács programján dolgozott és délután 7 óra tájban — követelések formájában — átadták Hansa ellentengernagynak. Az ellentengernagy meghallgatta a követeléseket — és az időnyerés taktikájához folyamodott: tárgyalni kezdett. Minden rábeszélő képességét igénybe vette, hogy a matrózokat leszerelje. „A legénység ennek ellenére tovább is ragaszkodott a követelések továbbterjesztéséhez...”¹²

Mit tartalmazott a „Mit akarunk!” címen összefoglalt program?

1. Előgondoskodás bevezetését egy azonnali általános béke megkötésére. 2. Más hatalmaktól való teljes politikai függetlenség. 3. Békekötés az orosz demokratikus békejavaslatok alapján: „béke annexiók nélkül” stb. 4. Teljes leszerelés és önkéntes milícia felállítása. 5. A népek önmegrendelkezési joga. 6. Lojális feleletet Wilson jegyzékére. 7. Nagyobb támogatás élelmiszerekkel és ruházattal való jobb ellátása a bevonultak hozzátartozóinak. 8. Demokratikus kormányforma.

Második része: 1. Az elégtelen élelmezés folytán minden szükségtelen munka és gyakorlat elhagyása. Munkáscsoportok részére külön élelmezési kiszabat. 2. Több és hosszabb kimenő. 3. Legalább 6 hónapra 21 napi szabadság, külön utazási napokkal. Ugyanígy a tisztek számára is. 4. Emberhez méltó, gyorsabb szállításról való gondoskodás, élelmezési illeték felemelése a szabadságoltak részére, esetleg az élelmezésnek természetben való kiadása. 5. Igazságos élelmezés a hajókon, tiszteknek és legénységnek egységesen. 6. Úgy a tiszteknek, mint a legénységnek jobb és egységes ellátása dohányneműekkel. 7. Levélcenzúra megszüntetése. 8. Egyes hajók különleges kívánságainak tekintetbe vétele. 9. Semmi néven nevezhető megtorlás ennek a tüntetésnek következményeképpen. Az összes hajók matrózküldöttei.”¹³

Az átnyújtott követelések tehát két részre oszlanak: politikai és szociális követelésekre. Az első rész — nyilván elsőrendűségénél fogva — tartalmazza azokat a politikai követeléseket, amelyeknek teljesítéséért kirobbant a felkelés és ezek között is első helyen áll a béke követelése. A békekövetelés ekkor már sokkal több volt, mint a háborúba belefáradt egyszerű emberek jajkiáltása. *Kiállás volt a győztes oroszországi forradalom mellett, melynek megszilárdulásához elengedhetetlen volt a béke.*

Ez nem feltevés és az a tény is bizonyítja, hogy a követelések harmadik pontja szovjet módra, annexiók nélküli békét kívánt. Ehhez feltétlenül tisztán kellett látni az oroszországi forradalom helyzetét a breszt-litovszki fegyverszüneti szerződés és az azt követő béketárgyalá-

¹² Hansa ellentengernagy idézett jelentése.

¹³ Magyar nyelven idézi *Seléndy* tanulmánya és *Eva Priester* i. m.

sok jelentőségét. A Központi Matróztanács ebben a kérdésben a leg-
haladóbb álláspontot képviselte és a legvilágosabb programot adta az
ez időben az Osztrák-Magyar Monarchia területén lefolyt munkásmoz-
galmi akciók során.

Nyilvánvalóan ez is közrejátszott abban, hogy a szociáldemokraták
cserbenhagyták a felkelőket. Mit is mondhattak volna? A békéért indult
nagy januári sztrájkot ők változtatták gazdasági harccá.

De ugyanígy vagyunk a többi jelentős politikai követeléssel is.

A más hatalmaktól való politikai függetlenség felvetése világcs uta-
lás a német imperializmustól való elszakadásra. Ez is tökéletes elfordu-
lást jelentett a hivatalos szociáldemokrata állásponttól. Néhány nappal
előbb jelentette ki Otto Bauer, hogy egy esetleges forradalom német
katonai beavatkozást vonna maga után és a németek így kényszerítenék
ki a háború folytatását.

A népek önrendelkezési jogának követelése alig fél évvel azután ve-
tődött fel, amint a szociáldemokraták stockholmi kongresszusa elutasí-
totta. Stockholmban a kongresszus kijelentette, hogy szó sem lehet az
Osztrák-Magyar Monarchia szétzúzásáról. Az egyes nemzetek legfel-
jebb kulturális autonómiát követelhetnek.

A szociális követelések valamennyi pontja válasz volt az évek hosszú
során érlelődött problémákra:

Az első pont lényegében tiltakozás volt a hadsereg értelmetlen
drillje ellen. Vagy, ha valóban el kellett valami nehéz munkát végezni,
arra a megfelelő élelmezést követelték.

Több kimenőt és 21 napcs szabadságot kívántak. Ezzel kapcsolatban
csupán arra kell utalni, hogy a matrózok között számosan voltak, akik
8—10 esztendeje elszakadtak hozzátartozóiktól. Először a balkán-háború
veszélye, majd kitörése, később az európai feszültség, azután pedig a
háború megkezdése miatt tartották vissza őket. Nem csoda, ha ilyen
követeléssel léptek fel.

Az élelmezés gyalázatos voltára már utaltunk akkor, amikor a
polgári munkások helyzetéről volt szó. A parancsnokok is több esetben
— kényszerűségből — elismerték a követelések jogosságát. Jellemzőnek
találjuk az alábbi esetet, mert sokévi katonai szolgálat és brutális fe-
gyelmezés után csak igen elkéseredett katona ragadtatja magát olyan
kijelentésre, amelyre az egyik szemtanú így emlékezik:

„A letartóztatott admirálisnak szállított ebédadaggal odaérkezve a
tisztiszolga az ajtóban állva maradvá, harsány hangon, négyünk füle
hallatára a következő szavak kíséretében nyújtotta be a legénységi ada-
got az ellentengernagynak: „Fine adesso go magniato, io, adesso magna
ti — porco”, vagyis: „Eddig én zabáltam ezt, most zabáld te is, disznó!”¹⁴

Tegyük fel, hogy nem egészen így történt — bár a visszaemlékező
szavaiban egyéb pontos adatai alapján nincs jogunk kételkedni — akkor
is jellemző az élelmezési helyzetre, és még arra is, hogy a matrózok

¹⁴ Kummer József idézett visszaemlékezése.

szemében nagyon gyűlöletes volt, hogy a tisztek meglehetősen jó kosztot kaptak. Nem csoda, ha ezen is változtattak.

Érdekes megjegyezni, egyben jellemző bizonyíték, hogy a matrózokat nem a tisztek elleni gyűlölet, hanem az egyenlő demokratikus elbírálás szelleme vezette — hogy pl. a dohányneműekben, amellyel nagyon rosszul voltak ellátva, maguknak és a tiszteknek egyaránt jobbat követeltek. (Egyes tisztekkel szemben nyilván volt ellenszenv, de a matrózok megértették a kérdés lényegét és messzemenően tiszteletben tartották személyi biztonságukat.)

A matrózfejeket évek hosszú során foglalkoztató sok probléma és kérdés hirtelen követeléssé változott. Feleletet: békét és emberi életet akartak.

IV.

Események és erőviszonyok a felkelés második napján

A második napon lényegében az az elvi kérdés került előtérbe, hogy a kialakult helyzetben a Központi Matróztanács megfelelő intézkedéseket tud-e hozni a mozgalom előbbre vitele érdekében. Az események mozgatórugója pedig az a hír volt, hogy a Flottaparancsnokság kifizásra és a Cattaróban fellázadt hajók leverésére utasította a Pólában horgonyzó III. csatahajó osztályt.

A Központi Matróztanács azzal kezdte ténykedését, hogy az összes táviró- és telefonvonalakat lefoglalta. Így a cirkáló rajparancsnokságnak minden legális lehetőségét elválták, hogy érintkezést találjon a felsőbb parancsnokságokkal. Az intézkedés azonban már csak késve született, legfeljebb az ezután kiadásra kerülő ellenintézkedéseket befolyásolta.

A délelőtt folyamán a felkelés erősödött. Az előző napon távol maradt hajók sorra csatlakoztak és a felkelők ereje egyre növekedett. Mindenekelőtt fontos volt, hogy „Kronprinz Rudolf”, amely a cattaroi öböl bejáratát volt hivatva védeni, felhúzta a vörös lobogót és elhatározta, csatlakozik a „Sankt Georg”-hoz. A „Kronprinz Rudolf” 30 és feles ágyúi komoly tűzérési fölényt biztosítottak a felkelőknek. A csatahajó vezetését Sagner ágyúmester vette át, felfegyverezte a matrózokat, a tisztektől elszedette fegyvereiket. A hajón állandó fegyveres őrség tartózkodott.

A mozgalom továbbterjedt Teodóba, az öböl egy másik kikötőjébe. A tiszteket itt is lefegyverezték és bár az összes vörös lobogót eldugták, a lobogó mégis felrepült az árbocra: csatlakozott a „Monarch”, a „Kaiser Max” és a „Cyclop”.

A felkelők agitációs munkája eredményeként az osztrák-magyar tengeralattjáró állomás munkásai is csatlakoztak. A lakóbarakkokra felhúzták a vörös lobogót. Sajnos, a tengeralattjárók legénysége nem csatlakozott, bár az erjedés ott is megindult.

Végül felzárkózott a mozgalomhoz az „Afrika” kórházhajó.

A helyzet tényleges értékét nagymértékben rontotta, hogy a naszádok és rombolók egyáltalán nem csatlakoztak a felkelőkhez.

Ez volt a helyzet a tengeren.

Kimondottan rosszul álltak az ügyek a parti erőknél. Teljesen eredménytelen maradt az agitáció a parti tüzérségnél, nem csatlakozott az erődök legénysége, egyetlen gyalogsági alakulatnál nem tört ki a felkelés. Nem jutott a felkelők kezére a klinci nagyadó sem.

Eredmény volt a kumbori tengerész repülőállomás birtoklása. Tulajdonképpen csak ez biztosította a külvilággal való kapcsolatot.

A Központi Matróztanács délelőtti ülésén valószínűség szerint két kérdéssel foglalkozott. Az egyik az újabb követelések megszövegezése volt, a másik egy határozat, mely szerint az ellenük mozgósított III. csatahajó osztállyal felveszi a harcot. Az utóbbira csak egyes visszaemlékezések utalnak, bár reálisnak látszik az a feltevés, hogy ezzel a kérdéssel a Központi Matróztanács foglalkozott. Elfogadható az is, hogy az ellenállás mellett döntöttek, tekintve, hogy mindenünnen olyan jelentések birtokában voltak, melyek arra mutattak, hogy a felkelés felfelé ívelő szakaszában van, az erőviszonyok kedvezően alakulnak. Valószínűleg számításba vették azt is, hogy csak bizonyos ideig kell kitartaniok, mert az eseményeket nagyban befolyásolja majd a kialakult politikai helyzet.

Az átnyújtásra kerülő követelések megfogalmazását azonban más tényezők is befolyásolták. Amíg a Központi Matróztanács kifelé ellenállást határozott el, addig a közvetlen parancsnokságokkal szemben a tárgyalások taktikáját választotta. Mellettük szólt az a körülmény, hogy időt kívántak nyerni. Ellenük szólt, és végeredményben ez volt a döntő, hogy a tárgyalások idejét kihasználva a parancsnokságok ellenintézkedéseket tudtak hozni.

A Központi Matróztanács bizonytalanzkodott, nem kezdeményezett a Flotta- és Hadikikötő Parancsnoksággal szemben, míg azok sorra hozták ellenintézkedéseiket.

Még az előző napon Guseck tábornszernagy elrendelte a Catene tengersizorcs lezárását. Ezzel elérte, hogy a felkelő hajók a legbelső öbölbe nem tudtak visszavonulni. A partmentét mindenütt megszállták csapatokkal, amelyek olyan parancsot kaptak, hogy a felkelők partraszállását minden erővel meg kell akadályozni. Ugyancsak elrendelték a nagy rádióadó ellenőrzését és védelmét. Igaz volt az a hír, amely a felkelők tudomására jutott, hogy a Hadikikötő Parancsnokság jelentést tett a helyzetről a Hadseregőparancsnokságnak és kérte megfelelő tengeri erők bevetését. A felkelés első napjának estéjén a parti csapatok már a következő parancsot kapták arra az esetre, ha a felkelők a parancsnokság ultimátumát visszautasítják: „Illuscig ezds. és Böttner ezds. csoportja Gjenovic—Kumbor területén a rendet minden erővel helyreállítja... Az I—III. Védőkörlet Parancsnokság területén levő tüzércsoportok a védőkörlet parancsnokok utasításai szerint tűz alá veszik a zendülő egy-

ségeket. Hogy mely egységeket kell elsősorban tűz alá venni, még közölni fogom..."¹⁵

Mikor a felkelés második napján a Hadikikötő Parancsnokság a felkelés erősödését látta, elrendelte a csapatmozdulatok befejezését és felkészült a katonai ellenakciókra. Délelőtt 10 órakor — amikor a Matróztanács tanácskozott — ultimátumot nyújtott át, amely a következőket tartalmazta:

„Felszólíom a Cirkálóraj és az V. Hajóosztály legénységének bizalmi férjait, hogy az összes tengerészlegénységgel a rend és fegyelemhez haladéktalanul térjenek vissza. Ha ez, ennek a felhívásnak átadásától számított 3 órán belül — amiről a HK megbízottjaihoz, Bilek ezredeshez fenti időn belül értesítést kell eljuttatniok — be nem következnek, úgy a rendelkezésre álló összes eszközzel a rendet vissza fogom állítani..."¹⁶

Kétségtelen, hogy az ultimátum átadása jelentős mértékben befolyásolta a további eseményeket és a Matróztanács álláspontját is. Ez volt az a kritikus pont, amikor a mozgalmat előbbre kellett volna lendíteni.

A Hadikikötő Parancsnokság, tervének végrehajtása érdekében utasította a német tengeralattjáró parancsnokságot, hogy legyen felkészülve a felkelésben részt vett hajók esetleges megtorpedozására, ezenkívül megszálta az öböl bejáratánál levő torpedóállomásokot.

Az ugyanakkor ülésező Központi Matróztanács, miután a tárgyalások mellett döntött, elhatározta, hogy fél tizenkettőkor átnyújtja követeléseit. Amint a fentiekből kivehető, nagyon bonyolult és kritikus volt a helyzet. Sajnos, a Központi Matróztanács új dokumentuma tükrözte a kritikus helyzetet és gyakorlatilag már nem volt előremutató, annak ellenére, hogy a követelések politikai jellegüknél fogva nagy jelentőségűek voltak. Nem az elhatározott ellenállás, hanem a kapott ultimátum és a III. csatahajó osztály közeledésének híre érződött a fogalmazáson. A hajók egymásutáni csatlakozása kedvező erőviszonyokat teremtetett, de elvágva a külvilágtól az ellenük mozgósított erők az erőviszonyokat kedvezőtlenül befolyásolták. Az átnyújtott követeléseknek éppen ezért nem volt már kellő hatásuk és erejük.

Annak a nagyjelentőségű politikai követelésnek a kieroszakolásához, hogy ismerjék el a matróztanácsokat, nem volt meg az erő. A képviselőházakkal való azonnali kapcsolat megteremtésére irányuló követelés — elvileg — helyes volt és sokat segített volna a felkelők helyzetén. Próbálkoztak a felhívások eljuttatásával, de a nagyerejű rádióadók nem voltak a felkelők birtokában, illetve a meglevőket a felkeléshez nem csatlakozott reakciós érzelmű legénység szabotázsszerűen hasznavehetlenné tette, így a címzetekhez nem juthattak el a kibocsátott felhívások. A közvetlen és magasabb parancsnokságok ezzel tisztában voltak és a megfelelő következtetéseket levonták.

¹⁵ *Guseck* tábornaszemagj parancsa.

¹⁶ *Guseck* tábornaszemagj ultimátuma a felkelőkhöz, magyar nyelven idézi Seléndy tanulmánya.

Az események alakulása is arra enged következtetni, hogy a Központi Matróztanács bizonytalanra vált, nem találta a kivezető utat. A Hadikikötő Parancsnokság ultimátumát a Matróztanács ismertette a matrózokkal. A „Rudolf”-on azonban már előbb ismertté vált az ultimátum, sőt az azt kiegészítő parancs is, mely meghosszabbította az ultimátum lejáratát idejét három órával. Az ultimátum határidejének meghosszabbítása ahhoz a feltételhez volt kötve, hogy a felkelésben részvevő hajók nem mozdulnak el horgonyzási helyükről. Ennek ellenére a „Rudolf” matróztanácsa elhatározta, hogy helyét megváltoztatva közelebb húzódik a „Sankt Georg”-hoz. Délután kettőkor el is indult útjára. Az esetről Guseck tábornagy jelentést kapott, mire parancsot adott a hajó lövetésére. Lice-Brdo 15 cm-es ütegei tűz alá vették a Gjenovic felé haladó hajót és a hatásos tüzelést mindaddig folytatták, míg az lőtávolon kívül nem jutott. A hajó két találatot kapott, melyek közül az egyik megölte Sagnert, a Matróztanács elnökét és még egy matrózt. A „Rudolf” ágyúi némák maradtak, a tüzelést nem viszonyozták, pedig kétségtelen, hogy bármilyen célpontot hatásosan tűz alá vehettek volna. Visszaemlékezők szerint a tüzet azért nem viszonyozták, mert nem akarták a parti erőket maguk ellen hangolni, még mindig reménykedtek csatlakozásukban. Ennek persze ellentmond az a körülmény, hogy bár a „Sankt Georg”-ról felszólították a Hadikikötő Parancsnokságot, hogy a tüzelést szüntessék be, mert ellenkező esetben viszonyozzák a tüzet és Castelnuovót fogják lőni, a válaszáadás mégis elmaradt. A legváltásosabb helyzetben való bizonytalankodás igazi oka a Központi Matróztanács határozatlansága volt.

A „Rudolf” ezalatt félárbocra eresztett lobogókkal lehorgonyzott a „Sankt Georg” mellett. Az üdvözlések elmaradtak és néma csendben hajózták ki a halottakat. Az eset nagyon leverőleg hatott a feikelőkre, és a hangulat rossz irányba fordult, amit még jobban elrontott az ultimátum közlése.

Látható jelek is mutatkoztak, hogy nincs minden rendben. Egyes hajók cserbenhagyták a felkelés zászlaját — a torpedórombolók és naszádok pedig a szó szoros értelmében megszöktek az öbölből.

V.

A Központi Matróztanács további kísérletei a felkelés győzelmében

A Központi Matróztanács a negatív jelenségek ellensúlyozására elhatározta a tiszték internálását. Tudomására jutott ugyanis, hogy a tiszték, szabad érintkezésben a matrózokkal, kísérletet folytatnak a mozgalom egységének megbontása érdekében. (Egyes árulók pl. kaphatók voltak arra, hogy rombolják a hajókat, használhatatlanná tegyenek kazánokat, táviró- és telefonberendezéseket, vagy a felkelés leverése utáni megtorlásra hivatkozva megalkuvásra kényszerítsenek matrózokat.)

Délután 1/4 órakor az összegyűlt tisztekkel Rasch közölte az inter-nálásra vonatkozó határozatot. Hansa tudomásul vette, de mint aki nem tud belenyugodni a tényekbe, aziránt érdeklődött, hogy mi is a matrózok kívánsága. Valószínűleg meglepődött, amikor Rasch szájából újra azt a határozati választ kapta: „Azonnali békét! A hatalom a miénk és nem adjuk ki többet a kezünkől, ameddig nincs béke.”¹⁷

Hansa újra csak fenyegetésekkel akarta „jobb belátásra” bírni a Matróztanácsot és további tárgyalásokra célzott. „Miért nem fordulnak kéréseikkel a tisztekhez?” — kérdezte.

Rasch válasza minden kétséget eloszlatott aziránt, hogy tisztában volt mozgalmuk jelentőségével; itt nem gyomor-kérdésről volt szó első-sorban és az egész mozgalom túlmélt a béketüntetések határán:

— „Nem, a bizalmunkat elvesztettük, mert maguk nem tudják számunkra a megfelelő körülményeket biztosítani. De ebben nem is maguk a hibásak, hanem az egész államrendszer. A helyzet itt most azonos az Oroszországgal, a rendszert kell összetörni.”¹⁸

Nyilvánvaló, hogy ezek után a tárgyalások fonala megszakadt.

Még a tárgyalások alatt érkezett meg a Hadikikötő Parancsnokság távirata, — amelyre már történt utalás — az ultimátum *meghosszabbításáról*, illetve annak feltételeiről. A Matróztanács — helyesen — elfogadta a feltételeket, így nyugodtan folytathatta munkáját.

Elhatározták, hogy mindenképp felveszik a kapcsolatot a bécsi és budapesti képviselőházzal. Erről tájékoztatják a parti alakulatokat, a más kikötőben horgonyzó hajókat, sőt az olaszokat is.

Két kiáltványt fogalmaztak meg. Ezek rendeltetése az lett volna, hogy megvigyék a matrózfelkelés hírért és országos méretekben lökést adjanak a politikai eseményeknek.

A két kiáltvány szövege a következő volt:

„Wieni képviselőháznak — Dr. Adler szociáldemokrata képviselő kezeihez:

Az összes Bocche di Cattaróban levő hajóegységek és parti állomások egységes Matróztanácsot alakítottak a főparancsnokság egyidejű átvétele mellett. Ez a tanács mielőbbi szóbeli eszmeeserét kíván minden nemzet szociáldemokrata képviselőivel az általános békének és a népek örendelkezési jogának azonnali bevezetését véget. Minden vérontás elkerülésének következetes elvétől vezérelve sajnálkozását fejezi ki a történetek felett, valamint ellenséges szellemű gyalogság felvonultatása miatt, minthogy ez utóbbiak közbelépése általános fegyveres lázadást okoz. A Matróztanács azonnali közbenjárást kér a Hadügyminisztériumban ezirányban, mert jelenlegi állapot a beérkező képviselőkkel való meggyezésig okvetlenül fenn fog tartatni. Általános óhaj, hogy dr. Adler mellé Stanek Tresich, Pavicic, Pittoni és a „Polen-klub” egy képviselője választassék ki. Magyarok képviselete végett gróf Károlyit megkeressük. — Matróztanács.”

¹⁷ Hansa ellentengernagy közli a már idézett jelentésében.

¹⁸ Hansa ellentengernagy közli a már idézett jelentésében.

A gróf Károlyinak szóló kiáltvány hasonló volt, mindamellett külön hangsúlyozta: „... a rögtöni békekötést kívánjuk éspedig annexiók nélkül, szocialista alapon. Kérjük Méltóságod támogatását és megbízottak sürgős kiküldését.”

Mindkét kiáltványt „Bajtársak!” megszólítás alatt eljuttatták a parti alakulatokhoz, azzal az indoklással, hogy „meggyőződésünk, hogy ti a mi tüntetésünk valódi célja felől kellően felvilágosítva nem lettek...”

A kiáltványok tartalma önmagáért beszél, nem kíván különösebb részletezést. A dr. Adlernek szóló kiáltványban az az utalás, mely szerint a „jelenlegi állapot a beérkező képviselőkkel való megegyezésig okvetlenül fenn fog tartatni”, megvilágítja a Matróztanács elgondolását a jövőre vonatkozóan. Lényegében arra alapozták a felkelés további sorsát, hogy a szociáldemokratákkal szoros kapcsolatban majd a szociáldemokrata párt áll a mozgalom élére. Ez természetesen szocialista ábránd maradt. Egyrészt a technikai nehézségek miatt, de elsősorban a szociáldemokrata párt opportunizmusa, sőt a cattaroi felkeléssel szembeni árulása miatt.

A technikai nehézségek egyszerűen azt jelentették, hogy a rádióadók segítségével nem tudták a kapcsolatot megteremteni. A megrongált adók (lehangolt antennák) legfeljebb a környező helyekre sugározhatták az adást. Lehetséges, hogy az üzenet közvetve mégis eljutott a címzetekhez, de mindenesetre későn.

Volt azonban egy másik „vonall”, melyről a Központi Matróztanács nem tudott. A már idézett ellenforradalmi hadtörténész így ír erről: „... jellemző, hogy a haditörvényszéknél, a parti ütegeknél ott ültek az Arbeiter Zeitung bevonult tartalékos munkatársai, kik Bauer Ottóval, a szociáldemokrata párt fejével a levélcenzúra dacára állandó futárösszekötötésben voltak és a zendülés kitörésétől kezdve állandóan hírekkel ellátták...”¹⁹ Másutt ugyanezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy azért hangzott el a két kiáltvány „visszhang nélkül a pusztába”, mert a „címzettek süketek” voltak.

Valóban ez volt a helyzet. „... Schacherl szociáldemokrata képviselő jó néhány hónappal később a parlamentben kijelentette, hogy a pártvezetőség már február 2-án, egy nappal a felkelés kitörése után tudott a cattaroi felkelésről. Másrészt Bruno Frei a cattaroi felkelésről írott, 1927-ben megjelent könyvében félreérthetetlenül bebizonyítja, hogy Julius Braunthal, az Arbeiter Zeitung szerkesztője, aki mint a parti tüzérség egyik tisztje állt szemben a felkelőkkel, kezdettől fogva tájékoztatta a szociáldemokrata párt vezetőségét a lázadásról. Braunthal, sok évvel később megjelent emlékirataiban megerősítette ezt a tényt — és a szociáldemokrata pártvezetőség soha nem tagadta.”²⁰

¹⁹ Seléndy, i. m.

²⁰ Eva Priester, i. m.

A Központi Matróztanács törekvése tehát eleve halálra volt ítélve. Az utolsó terv felvetését és kidolgozását az este 10 órakor átadott újabb ultimátum tette szükségyszerűvé. A Hadikikötő Parancsnokság ultimátuma a következőket tartalmazta: „Ha a zendülők holnap, február 3-án délelőtt 10 óráig a rend és fegyelemhez vissza nem térnének, továbbá a Cirkálórjaparancsnokságot és V. Hajóosztályparancsnokságot vissza nem állítják, a tisztakat vissza nem helyezik... úgy a Hadikikötő Parancsnokság a 2354. op. számú rendelkezésében foglaltakat (tűzmegnyitás. H. T. — D. M.) végre fogja hajtani...”²¹

A Központi Matróztanács összeült. Ekkor, elkésve vetődött fel az a konkrét terv, hogy kifutnak az öbölből. A tervet Sesan zászlós, a felkelés egyetlen tiszt részvevője vetette fel. Sesan a polgári nacionalisták képviselője volt és a terv felvetése során is nacionalista érzelmei és felfogása vezették. Ez azonban mit sem von le a terv elvi helyességéből. Hogy kivitelezésére nem kerülhetett sor, abban belső okokon kívül — sokan elleneztek a Matróztanácsban — több objektív körülmény is közrejátszott. Így többek között az a két alapvető fontosságú tény, hogy messze elmaradtak tüzérobén az ellenük felvonultatott erőktől. Kockázatos volt egy ellenséges vizekre történő kifutás a torpedóromboló és torpedónaszád flottilla nélkül.

Végülis, hogy elszigeteltségükből kitörjenek, egyetlen lehetőségük maradt; repülőgép kiküldése Olaszországba. A repülőgépet másnap reggel indították útra azzal a céllal, hogy teremtsen összeköttetést az olasz hadvezetőséggel és bírja rá őket egy felmentő akció megindítására. A gép eljutott Olaszországba, fedélzetén Sesannal. Segítség helyett azonban letartóztatták őket. Sesan nacionalista ábrándjai szintén szétpukkantak.

VI.

A felkelés leverése és megtorlása

A hadsereg felső vezetése biztos akart lenni a dolgában és kihasználva a felkelők harci tétlenségét, erőfölényre törekedett. Guseck tábor-szernagy február 2-án már ismerte az Armeoberkommando 930/1. számú értesítését, mely szerint a Flottaparancsnokság aznap hajnalban utasította a Pólában állomásozó III. csatahajó osztályt, hogy fusson ki és verje le a cattaroi matrózfelkelést. A III. csatahajó osztály az „Erzherzog Karl”, „Friedrich” és „Max” csatahajókból és az őket kísérő 4 rombolóból, valamint 8 torpedónaszádból állt. Parancsnoka Seidensacher ellentengernagy volt, külön megbízotti parancsnoka „őfelsége szárnysegédje”, Horthy sorhajókapitány.

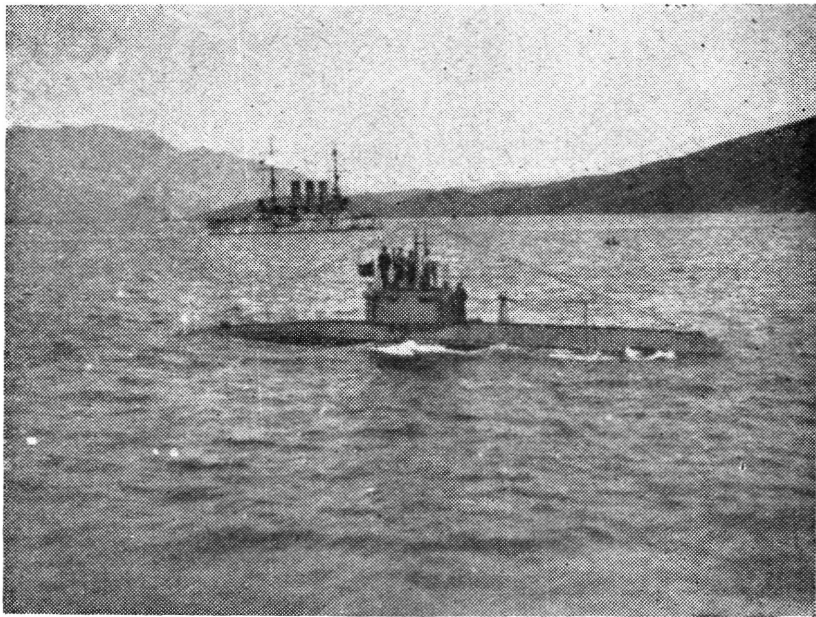
Pólában a zendülés ekkorra már elült és ha a hajók legénysége nem is volt megbízható, de a tisztikar a rendet erőszakkal fenntartotta.

²¹ A Hadikikötő Parancsnokság ultimátuma. Magyar nyelven közli Seléndy, i. m.

Az uralkodó hangulatra eléggé jellemző Vas Miklós visszaemlékezése, aki akkor a III. csatahajó osztály egyik ágyúestere volt.

„Szétoszlottunk, elfoglaltuk szolgálati helyeinket és a III. divízió megindult Cattaro felé. Ismét felkeresett a csantavéri barátom és arra kért — mivel én mint ágyúmester szabadon mozoghatok az egész hajón —, hogy megítélésem szerint a legmegbízhatóbb matróztársaimnak sugjam a fülébe, hogy nem lövünk. Ezt sikerült is elintézni.

Megállás nélkül, teljes sebességgel haladtunk Cattaro felé és másnap reggel kb. 7 órakor érkeztünk Castelnuovo elé... Rövid időn belül sorakozót rendeltek el és a parancsnok bejelentette, hogy felvesszük a tárgyalást a matrózkomitével... De figyelmeztetett bennünket, hogy a német tengeralattjárók itt vannak a tenger színe alatt és a legelső gyanús mozdulatra levegőbe fognak bennünket röpíteni. Valaki a tömeg közül megjegyezte: „aber alles — (de mindannyiunkat)”. Hiába kutatták, ki volt a közbeszóló, senki nem árulta el...”²²

*Német tengeralattjáró torpedóvetésre készen.
(Háttérben a „Sankt Georg” cirkáló.)*

²² Vas Miklós visszaemlékezése.

Ilyen hangulat uralkodott a leverésre küldött csatahajó flottán. Ezt persze a cattaroi felkelők nem tudták, de a kérdést lényegében nem is ez döntötte el. A hatalmas erőt képviselő flotta *puszta megjelenése* elég volt ahhoz, hogy a felkelőket meghátrálásra kényszerítse. Ezt viszont a pólai tengerészek nem tudták és nem akadályozhatták meg.

Sarkotic vezérezredes, Bosznia-Hercegovina katonai kormányzója a fenti erőkön kívül Guseck tábornaszernagy parancsnoksága alá rendelte és oda irányította az 1. lovas hadosztályt is.

A német tengeralattjárók parancsot kaptak a felkelő hajók körül-fogására.

Mint már említettük, a felső vezetés a legnagyobb erőfölkényre törekedett. Amikor ezt biztosítottak láta Guseck tábornaszernagy, olyan parancsot kapott, hogy a „legélesebb rendszabályok bevezetésével az „Erzherzog” csatahajó osztály beérkezéséig várni kell”. Miért? Mert az anyagi értékeket (hajókat) meg akarták óvni a pusztulástól. Tisztaban voltak azzal, hogy a III. csatahajó osztály előtt a felkelőknek deferálni kell.

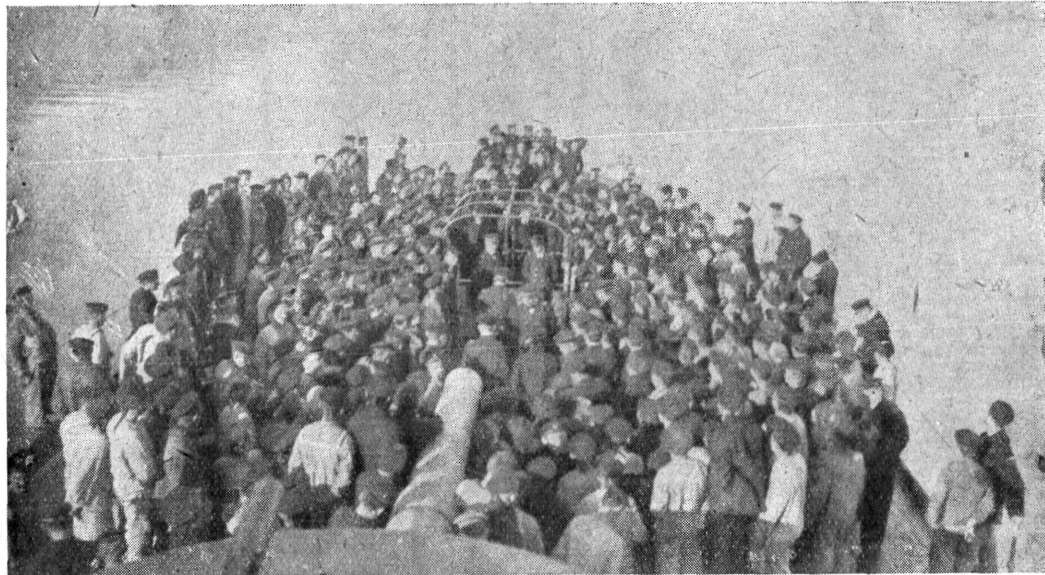
Naív kísérlet az ellenforradalom történetíróinak törekvése, hogy a III. csatahajó osztály megjelenésének fontosságát, a felkelés *leverésének* a tényét tagadják. A Központi Matróztanács nem kergethetett öngyilkosságba ezer és ezer matrózt akkor, amikor alulmaradása nyilvánvaló volt.

De, hogy a felső vezetés is a III. csatahajó osztály bevetésében látta a leverés eszközt, arra az is mutat, hogy az utolsó ultimátumot a III. csatahajó osztály parancsnoksága adta ki.

Amikor az ultimátumot átnyújtó tiszt a „Sankt Georg” fedélzetét elhagyta, a Központi Matróztanács összehívta a matrózokat és közölte velük az ultimátumot. Majd a „Sankt Georg”-ra hívták a többi hajók megbízottait is, akikkel megtárgyalták a helyzetet. A Központi Matróztanács a helyzet ismeretében elfogadta a megadást.

Kezdődhetett a megtorlás első szakasza: a felkelés vezetőinek, lelkes részvevőinek összefogdosása. A már idézett szemtanú a következőkre emlékszik vissza:

„Reggel 9 h-kor a külső öbölbe horgonyzó III. csatahajó osztály hajóiról az összes mentőcsónakok vízrebocsátását vettem észre — távcsövemen keresztül —, melyek gőzbánkák által vontatva az öböl felé vették az irányt. Amint közelebb ért a vontatmány, kivettem, hogy minden csónakban egy-egy tiszt és egy fegyveres őrség foglalt helyet. Ez a vontatmány először a „Sankt Georg” zászlóshajón kötött ki. A csónakokból a fegyveres őrség a fedélzetre sietett, ahol időközben a hajó legénysége már teljes számban felsorakozott. Az egész csónakkülönítményt ugyanaz a korvettkapitány vezette, aki reggel 7 h-kor a szóbeli ultimátumot közölte a Matróztanáccsal. Amikor a csónakokból a fegyveres őrség a fedélzeten elhelyezkedett, a tisztek, élén a korvettkapitánnyal, a „Sankt Georg” tisztikarával tárgyaltak Hansa ellentengernagy jelenlétében. A tárgyalás kb. fél óráig tartott. Ezt követően egy tiszt egy ív papírról olvasni kezdett, mire a felsorakozott legénység soraiból

A felkelés résztvevői a február 3-án átnyújtott ultimátumot tárgyalják a „Sankt Georg” fedélzetén.

egymásután léptek ki a matrózok, akiket azután a fegyveres osztag tagjai letuszkoltak a hajó oldallépcsőjénél álló csónakokba... Ezzel a hőhőmunkával délután 1 óráig végzett a csónakkülönítmény.”²³

Az így és különböző trükkökkel összefogdosott több mint 700 matrózt a cattaroi erődítményekbe zárták.

Kezdetét vette a megtorlás második felvonása. Ehrenhöfer őrnagy elnökletével összeült a külön célra összeállított tábori statáriális bíróság.

Mint ismeretes, a hadrakelt seregnél és ezen belül a hajóhadnál a világháború kitörésének percétől hűtlenség, lázadás és az államrend elleni szervezkedés büntette esetén rögtönítélő bíraskodás volt hatályban. A rögtönítélő törvényszékek ítélete vagy a halálbüntetés, vagy a felmentés kimondása lehetett. A bíróság elé állított vádlottakra — amennyiben a lázadást reájuk lehetett bizonyítani —, halálbüntetés várt. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918-ban ezt már nem tudta végrehajtani. Az uralkodó osztály józanabbjai tisztában voltak egy tömegmészárlás hatásával.

Természetesen arról szó sem lehetett, hogy a vádat elejtsék. Példát akartak statuálni. Az összefogdosott emberekből találmra kiválasztottak 40-et és ezeket állították hadbírótság elé. A bírósági tárgyalásnak nevezett cirkusz még a polgári jogszolgáltatás legelemibb követelményeinek sem felelt meg. Egyetlen célja volt: példát statuálni és bosszút állni a tisztikaron esett sérelmek miatt. Az ítélezést pedig alapvetően befolyásolták bizonyos tényezők, melyekre némi fényt derít a vádlottak egyik védője. Az ügyvéd a per után a következőket írta a Hadsereg főparancsnokságnak átadott beadványában:

„A tárgyalás idején az illetékes parancsnok, a cattaroi bíróság akkori vezetője és az igazságügyi referens útján kiadta a parancsot, hogy neki a statáriális ítéletet jóváhagyás végett záros határidőn belül terjesszék be, hogy a halálos ítélet végrehajtása már vasárnap, 1918. február 9-én délután megtörténhessék. A bíróság vezetője és az igazságügyi referens ezt a parancsot mint az illetékes parancsnok „kívánságát” közölte a statáriális bíróság tagjaival. Nem nehéz meggyőződni arról, hogy ezzel mit kívánt az illetékes parancsnok, és hogy mit értettek meg belőle a statáriális bíróság tagjai.”²⁴

A fentiek tehát lényegében előírták a hadbírótság hőhőmunkáját. Mindemellát a bírósági tárgyalások lefolyása is elképesztő tényekkel támasztja alá, hogy milyen aljas eszközökkel torolták meg a felkelést.

A negyven matróz két nap alatt tárgyalták le. Négy halálos ítéletet hoztak, két matrózt súlyos börtönbüntetésre ítélték, a többiek ügyét rendes bíróság elé utalták. A négy halálos ítéletet azonnal végrehajtották, mielőtt a védelem kegyelmi kérvényére egyáltalán válasz érkezett volna a császártól.

²³ Kummer József idézett visszaemlékezése.

²⁴ Schacherl interpellációja. Lásd: 3. jegyzet. — Schacherl mindenütt statáriális bíróságot említ. Helyesen: hadbírótság.

A bírósági tárgyalásra a kiszabott 48 óra letelte után került sor, amikor statáriális bíróság már nem tárgyalhatta az ügyet. A tárgyalásra megidézett tisztek maguk vallották, hogy a szerintük fő bűnösök nem ülnek a vádlottak padján, hanem találmra kiválogatott emberek felett ítélkeznek. 36 óra alatt 80 tanút hallgattak ki, ami azt jelentette, hogy egy vádlottra és egy tanúra a bíróság 18 percet fordított. A védők csak közvetlenül a tárgyalás megkezdése előtt beszélhettek védenccikkel.

1918. február 14-én azután megjelent a Hadikikötő Parancsnokság 12. számú parancsa, amely indokolta az elítéltek bűnösségét:

1. Franz Rasch hajómester a haditengerészeti partvédő ütegtől,
2. Anton Grabar elsőosztályú matróz a „Sankt Georg”-ról,
3. Jerko Sisgaric elsőosztályú matróz a „Sankt Georg”-ról,
4. Franz Bajzel elsőosztályú matróz a „Gää”-ről,
5. Mate Brnicevic elsőosztályú matróz a „Gää”-ről,

6. Székács Lajos harmadosztályú matróz a „Gää”-ről bűnösök, mert a cattaroi öbölben levő haditengerészek nagy részének folyó év február 1-i megbeszélése után a Cinkáló Flottilla és a Hadikikötő Parancsnokságnak alárendelt V. osztály hajóin a felfegyverzett tengerészlegények fellépése által alkalmazott erőszakos eszközök miatt odáig fajult a helyzet, hogy a rend és a fegyelem helyreállításához felfegyverzett ellen-erőszakra volt szükség és szárazföldi, valamint tengeri erőket kellett alkalmazni, miközben a vádlottak... az ellenerőszak alkalmazásának időpontjáig folytatták részvételüket a bűncselekményben.”²⁵

A hat elítélt közül Rascht, Grabart, Sisgaricot és Brnicevicet halálra, Bajzelt 10, Székács Lajost 5 évi börtönbüntetésre ítélték.²⁶

Amikor Franz Rascht, a felkelés tisztaszívé, lelkes, szocialista vezetőjét a hadbíró megkérdezte, hogy tettét miért követte el, Rascht azt felelte, nem cselekedhetett másként és hasonló körülmények között újra megtenné, mert nem hagyhatja cserben bajtársait. Az ítélelhozzatal előtt védője azzal igyekezett vigasztalni, hogy esetleg kegyelmet kap. Rascht tisztában volt a helyzettel és így válaszolt:

— Tudom, milyen sors vár rám, el is fogom viselni, hiszen ebben a háborúban már annyi ember elesett.

A kivégzés színhelyén szemét nem engedte bekötni. A következő szavakkal ajkán halt meg:

— Éljen a béke! Ó, miért is kell annyi vérnek folynia!

* * *

²⁵ K. u. K. Kriegshafenkommando Cattaro. Reservat Kriegshafenkommando Befehl No. 12. — 14. Febr. 1918.

²⁶ A 25. jegyzetben idézett parancs alapján. — 380 résztvevőt 1818. októberéig vizsgálati fogságban tartottak. Ekkor került sor a bírósági tárgyalásokra. A Monarchia összeomlásának perceiben IV. Károly a tömegnyomás hatására 34 elítélt kivételével kegyelmet adott valamennyi résztvevőnek.

Végezetül vissza kell pillantanunk néhány olyan kérdésre, amely konkrét összefüggésben áll a felkeléssel.

A felkelésnek a jelentősége egyrészt nemzetközi, másrészt magyar történelmi vonatkozásban is fontos. Nemzetközi jelentőségét az aktualitáson túl aláhúzza az a körülmény, hogy 1918-ban Cattaróban, az Osztrák-Magyar Monarchia elnyomott nemzetiségei kezét fogták a közös érdek, a szocialista eszme és a nemzeti érzés jegyében. A cseh, horvát, lengyel, osztrák és magyar matrózokat nem a monarchia katonai kényszere hajtotta egy sorba, hanem a közös cél és a forradalom szelleme. A bevezetőben történt már arra utalás, hogy a szocialisták mozgalma mellett párhuzamosan, majd vele együtt haladt a polgári nacionalista mozgalom is. Mindkét mozgalomnak volt egy közös törekvése: a béke, és ennek jegyében biztosították az összefogást. A nacionalisták vezéralakja, Anton Sesan, a felkelés befejező szakaszában az egyik matróztanácsi ülésen a következő véleményének adott kifejezést:

„Harcunk bebizonyította: nincs nemzeti felszabadulás szociális felszabadulás nélkül, nincs szociális felszabadulás nemzeti felszabadulás nélkül.”²⁷ Világos felismerése ez annak, hogy az uralkodó osztály elleni harcban minden haladó erőt össze kell fogni, felismerése annak, hogy az adott helyzetben a békéért minden nemzetiség fiait harcba kell küldeni a közös ellenség, az uralkodó osztály ellen. Cattaróban — a közös cél érdekében — sikerrel oldották meg az elnyomott nemzetiségek összefogását. Éppen ezért a cattaroi matrózok harca nemcsak a mi harcunk, magyaroké, hanem valamennyi, az Osztrák-Magyar Monarchia börtönébe zárt népé volt.

A magyar nép története számára azért fontos Cattaro, mert az ott felkelt magyar matrózok tevékenyen hozzájárultak, hogy a magyar nép is megszabaduljon az Osztrák-Magyar Monarchia bilincseitől. Recsegettopogott már az egész alkotmány és Cattaro magyar matrózai segítettek, hogy mielőbb összedüljön. A hajókról és börtönökből szabadult matrózok egyengették az első magyar proletárdiktatúra, a Magyar Tanácsköztársaság útját. A forradalmi tengerész dandár, a proletárdiktatúra harcos védelmezői, a Lenin-fiúk egy része Cattaroból indult el. Innen indult forradalmi útjára Kiss Nándor, aki a Magyar Vörös Hadsereg flottájában parancsnoki beosztásban harcolt és akit később Horthy különítményesei gyilkoltak meg. Innen indult Futó Kálmán is, aki a felkelés leverésekor a lehúzott vörös lobogót teste köré csavarva a vízbe vetette magát és sikerült partot érnie. A zászlót hazahozta. A proletárdiktatúra bukása után szintén Horthy különítményesei gyilkolták meg.

Arulók is akadtak. Oraviczabányai Máhr Jenő fregatthadnagy, a „67” torpedónaszád parancsnoka, orvul lövetett géppuskákkal az őrhídra küldött felkelő matrózokra. A Magyar Tanácsköztársaság idején az ellenforradalom oldalára átvált hajók egyikén teljesített szolgálatot. Hú maradt önmagához. Amikor hajójával el akarta hagyni az országot, harcba

²⁷ Idézi *Eva Priester*.

bocsátkozott a proletárdiktatúrához hű „Munka” felfegyverzett gőzössel. Annak ágyúja sebezte halálra.

Horthy sorhajókapitányt, a felkelés katonai leverésében tanúsított kiváló magatartása után előléptették. Megelőzve az összes ellentenger-nagyot, a hadiflotta főparancsnokává nevezték ki.

A felkelés győzelemre vitelét megakadályozták, a forradalom lehetőségéből nem nőtt ki forradalom. Nem a program és a bátorság hiányzott, hanem az igazán forradalmi vezető erő: a kommunista párt. A felkelés második napján olyan lehetőségek voltak a felkelés kiszélesítésére, melyek egy harckész kommunista párt vezetésével forradalommá terebélyesednek. De ez a forradalmi párt nemcsak a tengerészeknél hiányzott, hanem a hátszágban is. Ezzel kapcsolatban nem lehet szó nélkül elmenni amellett a felelősség mellett, amely az osztrák szociáldemokrata pártot terheli. Ha a szociáldemokrata párt nyilvánosságra hozza azokat az adatokat, melyeknek birtokában volt, akkor a cattaroi matrózok mozgalmát nem lehetett volna elszigetelni.